

Предраг ДИЛПАРИЋ /Београд/

НЕКИ АСПЕКТИ УПОТРЕБЕ ПРЕДЛОГА *ПО* СА ДАТИВОМ И ЛОКАТИВОМ У СТАРОСЛОВЕНСКИМ СПОМЕНИЦИМА*

1. 1. Древна истоветност локатива и датива је, чини се, несумњива. О томе, и о позном пореклу локатива, непознатог праиндоевропском језику, о његовом прилошком пореклу (Мејеовим „полуприлошким типовима”), траговима још неоформљеног локатива у сугласничких основа, понекад *-i-* и *-u-*, ретко у најпродуктивнијих *-a-* и *-o-*, о различитим формама повезаним само приближно сличним значењем које се називају локатив, говоре факти индоевропских језика.¹

Тако хетитски нема локатив као посебан падеж, наине тај датив-локатив изражава широк круг значења: место, правац, циљ, мера, *dat. ethicus*, поређење, логички субјекат у пасиву, припадање итд. Старогермански споменици познају само датив који изражава и локативне односе. У старогрчком датив исказује и локативне односе, а у множини и двојини нема трагова разлике између датива и локатива. Латински, као и други италски језици, у множини нема трагова локатива. У ведском и авестијском нису ретке форме на *-r*, *-n*, остаци, у суштини, *casus indefinitus* који се употребљавао у својству прилога. Словенски и балтички језици показују сличност: облици *kamen-e*, *sloves-e* састоје се од чисте основе са послелогом *-e*, грч. $\xi\upsilon$, лат. *in*, гот. *in*, прус. *en*; чиста је основа, у бити, и у локативу једнине основа на *-i-* и на *-u-*. Пруски нема локатив, док у литавском, у већини случајева, локатив представља основу са послелогом *-en* а понекад, у говорима, и без њега. Старојерменски локатив једнине свих основа, осим *-o-*, поклапа се са

---

* Израду овог рада финансирало је Министарство за науку, технологију и развој Републике Србије у оквиру пројекта 1748 *Терминолошка стандардизација лингвистичког описе савременог српског језика*.

¹ Топоров, 1961: 285; Меје, 1965: 164; Семерењи, 1980: 174, против тезе о позном пореклу локатива.

генитивом и дативом. Тохарски А и тохарски Б немају локатив формално сличан локативу других индоевропских језика, то је, у ствари, облик од *akuzat i va i posl el oga -a/m, /a/ne*.²

Мартине стварање падежног система објашњава помоћу неколико партикула, од којих је за нас, овде, важна *ei*. Ова партикула је означава-ла приближавање у простору (алатив) а уколико се радило о приближавању бићу могла је обележавати и атрибуцију (датив). Првобитни локатив био је једнак чистој основи или се исказивао помоћу *en*. Неакцентовани облик ове партикуле *ei* даће локативно *-i*. Ознака места ка којем се иде употребиће се за место тока радње у целини, под притиском новог алатива на *-m*, који употребљен као ознака објекта глагола постаје акузатив на *-m/m*: стари алатив не указује више на место-као-циљ него на место радње у целини, постајући локатив.³

1. 2. Основни граматички односи именица у старословенској реченици изражени су помоћу морфема које улазе у састав самих именица те је старословенски (претежно) синтетички језик. Предлошко-падежна или аналитичка форма млађа је од беспредлошке или синтетичке. Предлози нису постојали у праиндоевропском: то су биле самосталне речи прилошког типа које се нису сједињавале ни са именицом ни са глаголом, него су се односиле на целу реченицу. Али, рано се примичу најближној самосталној речи преобраћајући се у предлоге ако је реч о именицама, односно у префиксе ако су у питању глаголи. Отуда раскривању (некадашњих нијанси) значења предлога може допринети и поређење са префиксима који, бар делом, чувају старо реално значење те мењају и граматичко и лексичко значење глаголске основе, за разлику од префикса са само граматичким значењем помоћу којих, у старословенском, образују се глаголске основе свршеног вида.⁴

Сједињавање падежне форме са предлогом показује семантичку недовољност падежне флексије у области изражавања просторних односа. Другим речима, граматичко значење беспредлошког падежа носи падежни завршетак, док у аналитичким формама предлог и падежни завршетак заједно сачињавају значење. Предлози на тај начин играју улогу показатеља функције и улазе у исту класу са падежним завршцима, везницима и односним заменицама. У вези с тим је и посматрање предлошко-падежне конструкције као речи у којој је предлог у својству морфеме: синтаксичка група се граматизацијом својих чланова и

² Топоров, 1961: 276–284; Меје, 1965: 161, на стр. 192. о вези са провербима основе на **en* – „унутрашњи”; Меје, 1951: 312.

³ Мартине, 1987: 196–205; Меје, 1965: 162; Меје, 1951: 312; Семерењи, 1980: 174, мисли да није постојао првобитни локатив једнак чистој основи.

⁴ Меје, 1951: 234; *Грамматика на старобългарски език*, 1993: 350; Хабургајев, 1974: 328–329; Ивић, 1951–1952: 208.

губљењем предметног значења преобратила у морфолошко јединство.⁵ Тако и Курилович насупрот Јакобсону који одваја предлог од падежне форме. Но, увек се наглашава несамостални апстрактни карактер предлога, то јест, одсуство самосталног лексичког значења.

Функционална област која претежно припада падежима са предлозима је сфера односа између именске и глаголске основе, где предлог са падежом изражава различите услове и околности које прате радњу: примарне форме у адвербијалној функцији су падежи са предлозима. Оне се наслањају на беспредлошке падеже са семантичким значењем који су конкретни по типу изражених односа: место, време, узрок (повод, разлог) и други услови реалних околности. Насупрот њима, граматички падежи у синтаксичкој употреби нису семантички оптерећени.⁶

У вези са описаним односима је и периферна позиција предлошко-падежне конструкције према глаголу, док централно место, потиснути од предлошких, заузимају беспредлошки падежи чија примарна семантичка значења слабе током њиховог преобраћања у (семантичко)синтаксичке показатеље. Тесна веза са глаголом, односно условљеност употребе падежа карактером глагола, главни је узрок слабљења примарног падежног значења.⁷

1. 3. Према словенском предлогу-префиксу *po* у индоевропским језицима постављају се санскрт. *apa*, стриран. *apa* (у виду префикса), грч. *ἀπο, ἀπό*, лат. *ab*, гот. *af*, алб. *pa* – етимон је **apo*. Но, у свим поменути језицима он садржи значење одвајања, удаљавања, што не важи за словенски предлог *po*. Према Мејеу, многи преверби су окамењени падежни облици. Тако, праиндоевропском **ep* – „поред” одговара (у локативу): санскрт. *api*, грч. *ἐπι*; у генитиву-аблативу **pos*: санскрт. *pás-ca*, лит. *ras-kui*, лат. *pos-t*; падеж на **-o*: стел. *po-* (*pa-*), лит. *pa, po*, лат. *po-situs*. Такође, праиндоевропски **uro* према санскрт. *ura*, стриран. *ura*, гот. *uf*.⁸

Међутим, ни један облик (**apo*, **pos*, **uro*) ни формално ни семантички не задовољава етимологију *po*. У првом од њих губљење *a-* у словенским и балтичким језицима није могуће фонетски објаснити, другом противречи литавско *po* упоредо са *ras* и разлика у значењу, а што се тиче трећег, у балтичким језицима *u-* би се морало сачувати, док би у словенским **uro* > **ъro* > *ъro*. Услед етимолошке нејасности предлога *po*, Топоров закључује да га је најбоље изводити из **po* упоредивог са одговарајућим балтичким фактима: латш. *pa* < **po*, лит. *po*, прус. *po*.⁹

У старословенском се предлог *po* употребљавао са дативом, акузативом и локативом и био је (изразито) семантички оптерећен. Судаћи по то-

⁵ Ходова, 1971: 10; Ходова, 1963: 16.

⁶ Ходова, 1971: 12; Ходова, 1963: 24.

⁷ Ходова, 1963: 44–46, 121–122.

⁸ Топоров, 1961: 329; Меје, 1965: 192; Фасмер, 1971: 292; Скок, 1972: 692–693.

⁹ Топоров, 1961: 329.

ме што је префикс *po-* садржавао трагове значења одвајања може се претпоставити старија, прасловенска веза са генитивом. Наиме, реч је о примерима типа *poběgneši otъ lica jichъ* СУПР. 195, 12 ... *bežę besčinnago sьbora* СУПР. 288, 26 ... *běžati otъ grędōštago gněva* Лук. 3, 7 Зогр., Мар., Ас., Сав.¹⁰ Такву везу потврђују и балтички језици. У прилог томе би ишла и чињеница да се у већини случајева глаголи са префиксом *po-* образују од глагола који траже генитив: *postōpiti, rogybnōti, pokryti sę, postyděti sę, rozpati, pokajati sę* итд. Овакву аргументацију начелно подржавају, чини се, и конструкције типа *prědъ, nadъ, podъ, za(dъ), meždu* + инструментал које делимично чувају поредбено значење, због чега иду са инструменталом, у неоспорно преовлађујућој семантици места.¹¹ Истом кругу припада низ: **dě* суфикс за образовање прилога од заменица који означавају место остварења радње, афикс **dъ* у *prědъ, nadъ, podъ* и аблативни форматив **-d*. Веза последња два говорила би, разуме се, о старом, затамњеном, компаративном значењу предлога: у односу на неку тачку нешто се налази испред или изнад, односно испод. Даље, можда се и аналитичка компарација са *po-* може придружити претходним разматрањима.¹²

Ваља додати, у светлу Топоровљевих навода, могући значај за раскривање семантике предлога-префикса *po* упоређења префикса *po-* са префиксом *pri-* који чува трагове значења приближавања што омогућава претпоставку о постојању, у прасловенском, конструкција са локативом у значењу правца.¹³ У истом поступку ова два префикса, делом свог старог значења, илустровала би опозицију аблатив–алатив (датив). Но, све то подразумева опсежније консултације које превазилазе оквири наше теме. Стога се задовољавамо констатацијом да у старословенском језику префикс *po-* има само граматичко значење и служи за образовање глаголских основа свршеног вида.

Основна значења предлошко-падежних конструкција са *po* представља конструкција *po* + датив којом је означено распростирање радње по површини, по некаквом простору и конструкција *po* + локатив којом се означава слеђење за нечим у простору (времену).¹⁴ Употреба

¹⁰ *Старославянский словарь*, 1994, види v. pf. **повѣгнѣти**, v. ipf/pf. **вѣжати**; Ходова, 1963: 67, говори о преосмишљеним глаголима хомонимичним глаголима кретања, блиским глаголу **нзвѣжати**, који у свом примарном значењу иступају као субјектни, а генитив означава исходни пункт.

¹¹ Белић, 2000: 485, на стр. 487. види предлог „после” *post* са компаративним значењем које тражи аблативни генитив, исто на стр. 497. компаратив + месно значење; Топоров, 1961: 340; Хабургајев, 1974: 189, 334, 353.

¹² Белић, 2000: 500.

¹³ Топоров, 1961: 272, 299–301.

¹⁴ У даљем тексту прву означавамо *po* + датив I, уз глаголе кретања *po* + датив II, а другу *po* + локатив I; конкурента конструкцији *po* + датив II обележавамо помоћу *po* + локатив II.

и значење ових конструкција као ознака места и њихово смењивање са другим конструкцијама, централна су тема огледа, будући да се у условима релативне неограничености у лексици, одсуства обавезне везе са глаголом и, следствено томе, тачно фиксираног места међу глаголским модификаторима, једном речи, у слободној употреби, контекстуално неусловљене, јављају у својим главним значењима.¹⁵

2. 1. Прасловенском језику су биле својствене конструкције *po* + локатив I типа *стоять по* стороне, *идти по* стороне, *стоять по* ком-либо, *идти по* ком-либо, доцније у посебним словенским језицима непродуктивне.¹⁶ Осим тога, није неосновано претпоставити постојање старије форме *po* + генитив, претходнице *po* + локатив I, у случајевима са компаративно-месним значењима: у питању су конструкције *po* + локатив I са аблативном нијансом значења које се конкретизују у зависности од контекста. С обзиром на то, конструкцију глагол кретања + *po* + локатив I треба тумачити као кретање иза у поређењу са неким, то јест нечим. Уз глаголе пребивања *po* + локатив I се чува у траговима, док се уз именице које означавају живо не среће у чисто локалном значењу.¹⁷

Конструкција *po* + локатив I означава предмет који се креће праћен каквим било другим предметом. Припада ознакама незатвореног простора, у оквиру еквиполентне опозиције *прѣдъ* + инструментал према *за* + инструментал, везујући се за последњи члан који означава положај непокретног предмета. Значајно је то да конструкција *прѣдъ* + инструментал кад иде са глаголима кретања није супротстављена форми *за* + инструментал него прилогу *въслѣдъ*, формама *въ слѣдъ* + генитив и *po* + локатив I, што је можда у вези са аблативном и поредбено-месном нијансом значења коју је потенцијално носио афикс *-дъ* и која је могла понети семантику кретања, односно, у вези са слабљењем овакве нијансе у предлога *за*.¹⁸ Све три форме (*po* + локатив I и *прѣдъ*, *за* + инструментал) су у привативној опозицији као маркирани чланови према немаркираним *pri* + локатив, *и* + генитив, *blizъ* + генитив (дат.), *iskrъ* + генитив.¹⁹

По + локатив I се употребљава уз глаголе кретања **ити**, **ходити**, **грати**... углавном са анафорским и личним заменицама те *nomina pro-*

¹⁵ Ходова, 1971: 27–31.

¹⁶ Топоров, 1961: 352; Ивић, 1951–1952: 191, на стр. 192: „Нема индиција да се ово месно „иза“ јављало уз *ѿо* или уз локатив”.

¹⁷ Види одељак 1.3. Топоров, 1961: 341, 337, *iže bo něstъ na vy po vasъ jestъ*. Преко неслагања Топорова и Потебње у погледу развоја просторних значења и значења „у корист некога, нечега” прелазимо.

¹⁸ Хабургајев, 1974: 353–354; види одељак 1.3; према односу *надъ* / *подъ* формирано је млађе *задъ* од *за*: *прѣдъ* / *задъ*. Предлог *за* са акузативом носиће динамички моменат.

¹⁹ Ходова, 1971: 43, 53–57.

ргја. У грчком јој најчешће одговарају *μετά* „иза” + акузатив, прилог *οπίσω* „натраг” или неправи предлог *όπισθεν* „позади, иза” + облици генитива личних заменица и заменице за 3. лице *αὐτός*. Затим, облици глагола *ακολουθεω* „следовати, пратити” + датив (ген.).

У Супрасаљском зборнику и Савиној књизи преовлађује блиска по значењу конструкција *въ слѣдѣ* + генитив, најчешће уз *ακολουθεω* и *οπίσω*. Узрок томе треба тражити у презасићености значењем предлога *po*, слабљењу веза са значењем „близу, при, око” које носи немаркирана конструкција *pri* + локатив, то јест, урушавању значењског комплекса место-одвајање услед јачања нијансе „иза, позади” у односу на некога или нешто, што боље одговара падежној семантици генитива.²⁰

2. 2. Конструкција *po* + датив I сврстава се у подсистем опозиција затвореног простора у оквиру уопштеније релације према опозицијама незатвореног простора. Другим речима, има статус маркираног члана привативне опозиције према немаркираним члановима (еквиполентне опозиције) *въ* + локатив и *na* + локатив.²¹ Указује на деконцентрисано простирање у затвореном простору. Формално је идентична са конструкцијом *po* + датив II, о којој ће бити речи у наредном одељку, но како се разликују у дистрибуцији раздвојене су смисаоно, будући да прва од њих искључује глаголе кретања и дотицања.

Po + датив I употребљава се са глаголима који често имају префиксе просторног значења, указују на различите начине обухватања простора: *raz-*, *pro-*, *po-*, *pri-*, *prě-*, *na-*. Најчешћи су *быти*, *жнѣти*, *постилати*, *прострѣти*, *прѣпоасати*, *прѣкрѣтити*, *прославити*, *поставити*, *нанѣсти*, *прижизати*, али и *лежати*, *мазати*, *свѣтити*... Именице у овој конструкцији означавају неживо, дводимензионалне и тродимензионалне предмете *чловѣчльтво*, *вѣселена*, *вѣздоухъ*, *земля*, *страна*, *нюдеја*, *пжть*, *преторъ*, *тѣло*, *бѣдро*, *прса*... У грчком јој одговарају *εις* (акузатив), *εν* (датив), *ἐπί* + генитив, акузатив и *κατά* + генитив.

Семантика потпуног обухватања простора, потпуног укључивања предмета, наглашава се понекад помоћу заменице *всь* или прилога *всьде*, *po* + *всь* + датив, односно *всьде* + *po* + датив. Прва од њих чешће са глаголима без префикса и безглаголским конструкцијама (изостављен је глагол *быти* – *slava tvoja po v'seji zeml'i*).

Распростирање радње по површини, по некаквом простору, везује конструкцију *po* + датив I за конструкцију *na* + локатив, немаркирани члан опозиције, чије је основно значење налажење на површини нечега (где?). Поред тога, ваља имати на уму чињенице да су конструкције *въ* + локатив и *na* + локатив у основи чувале јединство значења, да у прилог

²⁰ Топоров, 1961: 336.

²¹ Ходова, 1971: 61, 75.

тесној вези ових предлога говори и једнакост њихових синтаксичких веза, са локативом и са акузативом, те да је конструкција *вѣ* + локатив замењивала беспредложни локатив, у многим примерима не унесећи ништа ново у значење конструкције. То јест, да је префикс *вѣ-* означавао усмереност радње унутра, а предлог *вѣ*, са акузативом уз глаголе кретања, указивао на правац, смер и са локативом на налажење унутра (где?). Према томе, у суштини као и предлог-префикс *na*.²² На основу тога дало би се говорити о (комбинаторном) смењивању *na* + локатив и *po* + датив I, у релативно малобројним примерима, услед значењске блискости ових конструкција, као о наговештају постепеног потискивања последње, будући да се налази претежно у семантичкој сфери локатива.

У месном значењу конструкцији *po* + датив I блиска је и конструкција *po* + акузатив. Према Вајану, када се радња простире на неколико места употребљава се *po* + акузатив, што је несумњиво у вези са значењем одвојеног, растављеног простирања типа *bqđqť trqsi po mĕsta*, а *po* + датив I када се радња одвија унутар једног истог простора. Он наводи, илустрације ради, пример из СУПР. 220, 14: *posĕla že po vĕsĕ grady i po vĕseji zemĭ...*²³ Конструкција *po* + акузатив преводни је еквивалент грчког *κατί* + акузатив. Судећи на основу грађе, коју је ексцерпирала К. И. Ходова, ова грчка конструкција више одговара старословенској *po* + датив II са значењем простора по којем пролази пут кретања.

2. 3. Конструкција *po* + датив II са глаголима кретања означава простор по којем пролази пут кретања, у највећем броју случајева по површини, али не искључујући и кретање са пуним укључивањем у предмет. Простор је непотпуно обухваћен, то јест кретање није расејано него је концентрисано на одређеној линији. У том значењу одсуствује обележје пресецања-непресецања граница простора. Њему се супротставља значење *сквозѣ* + акузатив које садржи ознаку простора пресеченог кретањем. Једноставније речено, конструкција *po* + датив II немаркирани је члан привативне опозиције према маркираном *сквозѣ* + акузатив.²⁴

Прелазне форме између хомонимичних *po* + датив I и *po* + датив II су оне у којима се глаголом означава кретање распрострањено на сав предмет обележен именицом, што је очевидно из употребе заменице *вѣсл*: *po* + *вѣсл* + датив. У примерима се јављају глаголи *ити*, *доити*, *изити*, *ходити*, *послати*... Затим, глаголи својом семантиком неусмерености, деконцентрисаности, понекад указују на потпуније обухватање предмета радњом: *разити сѧ*, *смикати сѧ*, *разгънати*... + *po* + датив. На блискост са конструкцијом *po* + датив I упућује и смењивање са *вѣ ж вѣсл* + локатив.

²² Топаров, 1961: 310–312; Белић, 2000: 486, „*вѣ* означава локативно значење + површина предмета”; Хабургајев, 1974: 328–330, 348–350.

²³ Вајан, 1952, 225–226.

²⁴ Ходова, 1971: 80, 84.

Најчешће именице су **вѣсѣлѣна, цѣсарьство, асиа, земла, страна, вода, морје, џезеро, поуѣтѣни, пѣтл, градъ, чловѣкъ, плѣтъ, оудъ...**²⁵

Конструкцији *po* + датив II у грчком одговарају *έις* (акузатив), *έν* (датив), *έπι* (генитив, акузатив), *κατά* (генитив, акузатив) и *ύπερ* + акузатив. Последња два предлога са акузативом не преводе се конструкцијом *po* + датив I која искључује глаголе кретања. На разлике указује, такође, веза са конструкцијом глагол кретања + инструментал у значењу простора у чијем се једном делу догађа кретање: **ити пѣтлмл** према **ити по пѣти** (*po* + датив II).²⁶ У примерима сасвим прозирног значења пута кретања јављају се најчешће глаголи **ити, поити, прити, прѣити, ходити, исправити, оустрѣмити са, плавати, влачити, вѣсти...** и именице **земла, вода, морје, џезеро, рѣка, пѣтъ, брѣгъ, тѣло, оудъ, жила...**

У старословенским споменицима се у значењу пута кретања, поред *po* + датив II, веома ретко, употребљава и конструкција *po* + локатив II. Морфолошки повод за то, према М. Ивић, лежи у потпуном или делимичном обличком изједначавању датива и локатива, а семантички узрок у преосмишљавању конструкције *po* + датив II: значење вршења радње према неком месту се модификује, губљењем елемента правца, у значење места.²⁷ Конструкцију *po* + датив II у значењу места по површини којег се одвија радња, Топоров одређује као ознаку не толико места колико правца, што више одговара падежној семантици датива. Њено одступање пред *po* + локатив II најпре се запажа у јужнословенским језицима.²⁸ Насупрот томе, у старословенском језику може се говорити, евентуално, о тенденцији.

2. 4. Топоров, с друге стране, говори о прасловенском беспредложном локативу правца, то јест, одсуству начелног разграничења локатива места и локатива правца. Последњи се објашњава као резултат све тешње интерференције глагола и локатива: локатив места > локатив правца најпре у глагола који значе јасан појам кретања, а потом и у оних са значењем слабије моторности.²⁹ Управо је то основа за диференцијацију значења места и правца, односно интервенцију датива и акузатива (правца). Посредно о томе сведоче и прилози образовани од косих падежа именица, најчешће са предлозима: месни прилози постају од облика локатива, док се они са значењем правца везују за дативне и акузативне форме.³⁰

²⁵ Ходова, 1971: 80–81.

²⁶ Ходова, 1963: 102.

²⁷ Ивић, 1951–1952: 174–176.

²⁸ Топоров, 1961: 331–334.

²⁹ Топоров, 1961: 294–301.

³⁰ Хабургајев, 1974: 345; *Старославянский словарь*, 1994: 453; исто од придева и заменица: *po malu* – *po malě*...

Кад се све ово има у виду, преосмишљавање *po* + датив II у *po* + локатив II уз глаголе кретања дало би се тумачити и појачаном улогом предлога, у смислу његовог чвршћег везивања за локатив, будући да се делимично десемантизовао. Смењивање *po* + локатив I са *vъ slědъ* + генитив и позиција предлога *rodъ* (< *po* + *dъ*) уз глаголе кретања и митовања (акузатив, инструментал – правац, место) упућују на такву претпоставку. Осим тога, блискост конструкције *po* + датив I са *na* + локатив, односно са *po* + акузатив, могла је ослабити позицију *po* + датив II посредовањем њихових прелазних форми.

При свему томе ваља имати на уму да локатив нема првобитне синтаксичке функције, за разлику од датива, објекта-адресата. Као и то да датив даље потискује локатив, у старословенском језику, учвршћујући се у својству једне од допуна објектних глагола (изузев са прелазним глаголима типа *priložiti*, где је локатив старији и чешћи – *priložiti tēlese*). Даље, како динамичка детерминација места, у старословенском, није јасно разграничена од статичке, исти предлози имају са акузативом динамичко, а са инструменталом и локативом статичко значење.³¹ Статичку детерминацију исказује, овде, конструкција *po* + датив I, а динамичку *po* + локатив I. Подсетимо се да је првој блиска форма *po* + акузатив, преводни еквивалент грчке *κατά* + акузатив којој више одговара *po* + датив II. С друге стране, беспредложном инструменталу (просекутиву) приближава се конструкција *po* + датив II (динамичка детерминација) разграничавајући се од *po* + датив I.

На крају, укратко, вероватно је да узроке ових појава (смењивања) треба тражити у презасићености значењем предлога *po*, слабљењу веза са немаркираним члановима семантичке опозиције односно слабљењу специфичних обележја чланова опозиције, при чему остају релевантна само општа обележја, уз упрошћавање смисла форме.³² Овима се придружују делимично обличко изједначавање датива и локатива, што олакшава преосмишљавање конструкција, и, посредно, граматизовање (беспредлошког) датива, то јест релативно јачање његове синтаксичке функције. Очигледна супротстављеност тенденција промена (глагол кретања + предлошка конструкција), некохерентност објашњења унутрашње логике семантичких и граматичких промена, *causa formalis*, у затвореном систему какав је старословенски донекле релативизују закључке. Отуда неопходност консултовања старих словенских споменика и савремених дијалеката, које, међутим, морамо оставити за неку другу прилику.

³¹ Грковић-Мејдор, 2001: 49–52, у том смислу типични су предлози *na*, *vъ* и *nadъ*, *rodъ*, *prědъ*.

³² Ходова, 1971: 20, 30.

ЛИТЕРАТУРА

- Меје, 1965: А. Меје, *Uvod u uporedno proučavanje indoevropskih jezika*, Научна књига, Београд.
- Семерењи, 1980: О. Семерењи, *Введение в сравнительное языкознание*, Москва.
- Мартине, 1987: А. Martine, *Indoevropski jezik i Indoevropljani*, Novi Sad.
- А. Musić, N. Majnarić, *Gramatika grčkoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1994.
- М. Будимир, Љ. Црепајац, *ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ*, Београд 1997.
- Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков)*, Москва 1994.
- Фасмер, 1971: М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, Москва.
- Скок, 1972: Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, књига друга, Zagreb.
- Меје, 1951: А. Меје, *Общеславянский язык*, Москва.
- Хабургајев, 1974: Г. А. Хабургаев, *Старославянский язык*, Москва.
- Грамматика на старобългарски език*, Издателство на Българската академия на науките, София 1993.
- Вајан, 1952: А. Вајан, *Руководство по старославянскому языку*, Москва.
- Ходова, 1963: К. И. Ходова, *Система падежей старославянского языка*, Москва.
- Ходова, 1971: К. И. Ходова, *Падежи с предлогами в старославянском языке*, Москва.
- Белић, 2000: А. Белић, *Избрана дела Александра Белића*, том II, Београд.
- Ивић, 1951-1952: М. Ивић, „О предлогу по у српскохрватском језику”, ЈФ XIX, Београд.
- Топоров, 1961: В. Н. Топоров, *Локатив в славянских языках*, Академия наук СССР, Институт славяноведения, Москва.
- Грковић-Мејдор, 2001: Ј. Грковић-Мејдор, *Пиџања из старословенске синџаксе и лексике*, Нови Сад.

Predrag DILPARIĆ

SOME ASPECTS OF USAGE OF THE PREPOSITION *PO* WITH DATIVE AND LOCATIVE IN OLD SLAVIC MANUSCRIPTS

Summary

The paper deals with the 'po + dative/locative' constructions as place adverbials as well as the substitution of these for the constructions close in meaning in Old Slavic manuscripts.